

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון רע"ד, תשפ"ה

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

אם תיקון כתובה מצריך מינוי מחודש

שניים מידידיו שהכיר בירתא השמים שלהם ובדקדוקם בענייני ממון ובאו לחופה במיוחד כדי לשמש עדים, לבקשם כי יסורו למשרד הישיבה.

משנכנסו השניים, הסביר להם ראש הישיבה את התקלה שאירעה. הוא נטל כתובה חדשה מאלו שהיו מזומנות אצלו עבור סידור חופה וקידושין לתלמידי ישיבתו. מילא את כל הפרטים באופן הראוי והפעם בלי תוספת ייחוס שגויה, והחתים את שני העדים על שטר הכתובה החדש. כשהוא מבהיר להם שאין צורך לחזור על כל הטקס אלא לאשש את העדות שאכן ראו איך ביום פלוני נשא בנו החתן נ"א את אשתו שתחי' ונתן להם קנין על כל מה שנתחייב בכתובה והכל שריר וקיים. העדים עשו כהוראתו, חתמו על שטר הכתובה ונפרדו לשלום.

עוד לפני שקיעת החמה, נח שטר הכתובה החדש על שולחן הסלון בבית הזוג הצעיר. וכשחזר האברך הטרי, ר' שמחה ברוך, מהכולל. נרגש מחוויות היום הראשון, שמח לגלות שאביו הפעלתן כבר סידר לו לבד את כל העניין.

אלא שלאחר פת ערבית, כשישב וחשב על פרטי ההתרחשות, התנגנו במוחו סוגיות הגמרא המזומנות לו, ממסכת בבא בתרא. 'אותיות הוא רואה כמו מתוך הגמרא... עדים שעשו שליחותן - חוזרין ועושין שליחותן? ומיד במקביל קורא אליו הרשב"ם על אתר: עדים שעשו שליחותן לכתוב ולהעיד בשטר הראשון היאך חוזרין ועושין שליחותן אחרת דמי נתן להם כח זה?

כשאביו ענה לו עם צלצול הטלפון הראשון, חזר ר' שמחה ברוך רק על השורה האחרונה: "דמי נתן להם כח זה?" אביו, הגאון שליט"א, הבין מיד את השאלה ותפס את ראשו. בלבו נתרד דמעה נרגשת: איפה היו לנו בעבר הצעירים הלמדנים הללו? הוא סיכם עם בנו שמאחר שהכתובה המקורית ודאי כשרה, יפגשו למחרת ללבן את הסוגיה ולאחר שלמדו יחד את עיקרי הדברים בגמרא ובפוסקים, אסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, לא הורו לעצמם, אלא ניגשו לבית ההוראה לשאול: האם הכתובה שנערכה בשנית ונחתמה בידי העדים המקוריים אך שלא בשליחות החתן ושלא בידיעתו כשרה. או שיש לערוך כתובה חדשה בציווי החתן ובקנין חדש.

עיקרי הנושא בהלכה

א. מתי יכולים העדים לחזור ולכתוב שטר חדש

שנינו (בבא בתרא קע:) במי שפרע מקצת חובו, שנחלקו תנאים: לדעת רבי יהודה, יחליף את השטר בשטר חדש על הסכום שנתר. ולדעת רבי יוסי

שמחה ברוך, מעשי כתמיד, לא חיכה שאביו יסיים את שיחתו. השאלה הייתה דחופה והוא מיהר לשיחה הצפויה לו בכולל האברכים. ולכן נטל את הכתובה לחנות לצרכי משרד הסמוכה לביתו, צילם עותק שלה, סימן עליו בלורד זורה את המילה 'הלוי' ולצדה הותיר שלושה סימני שאלה אדומים. בדרכו לכולל האברכים, סר לבניין הישיבה, נכנס למשרדו של אביו והניח את הדף המצולם על השולחן, על מנת לשוחח על השאלה עם אביו בהמשך היום. משם פנה אל הכולל.

עם תום שיחתו עם הוריו ועם כלתו, התארגן ראש הישיבה וצעד אל הישיבה להכין את שיעורו היומי ולהתכונן לקראת פגישת אנשי צוות חשובה שזומנה לאותו יום. כשמצא את עותק הכתובה על שולחנו, הוא לא האמין למראה עיניו: איך לא שמו לב לדבר כזה בשעת מעשה? אתמהו! חשב וחשב. 'קריאת הכתובה! הבזיק הרעיון בראשו. הוא מיהר להתקשר לביתו וביקש מהבת הצעירה להשמיע את הקלטת החופה, הבת מיהרה לעשות כרצונו והעבירה את ההקלטה לרגעי קריאת הכתובה, קולו של הדוד, ראש הישיבה האמריקאי, נשמע צלול וברור, כשהקריא מדודות: 'וצבי ר' שמחה ברוך בן ר' משה דוד הלוי חתן דגן והוסיף מדיליה עוד מאה זקוקים כסף צרוף'. הדבר היה ברור לנגד עיניהם ואזניהם, ובכל זאת, השתרבבה הטעות ואיש לא שמ לב.

ראש הישיבה הודה לבתו, נעל את דלת משרדו כשהוא מדליק את הנורה הכחולה שמעל הדלת, שנועדה לאותת לבאים כי אין להפריעו כעת. את השעה הבאה הקדיש למעבר מהיר על הלכות הכתובה הרלוונטיות לשאלה זו. הוא הגיע למסקנה כי טעות זו אינה פוסלת את הכתובה, אך עדיין ראוי לכתוב כתובה חדשה.

מראש תכנן להיפגש עם בנו הצעיר בצהריים ולטפל יחד עמו בעניין הכתובה, אך ישיבה דחופה שלא מן המניין בעניינו של אחד מגדולי התורמים של המוסד וישיבת הצוות שזומנה מראש, טרפו את לוח הזמנים שלו לאותו יום כליל. נאמן לדרישתו מאנשי הצוות שלא לענות לטלפונים תוך כדי הפגישות, נאלץ גם הוא לדחות את השיחות הנכנסות שוב ושוב מבנו, שהתקבל לכולל בשעה טובה ומוצלחת וכבר יצא, בליט ברירה, ללימודי סדר ב', לאחר ששיחותיו אל אביו לא עננו. הכלה הטרייה ענתה שוב לטלפון והודיעה על קבלתו לכולל ועל כך שישוּב רק בערב.

ראש הישיבה, מעשי כתמיד, החליט לסדר את הדברים כמה שיותר מהר. הוא רשם לעצמו להתקשר לראש הכולל להודות לו על שקיבל את בנו ואף להציע לו את עזרתו בתשלומי המלגה. כך עשה גם אצל בנו הקודם וגם אצל חתניו, הוא נמנע מלבקש פרוטקציה מראש, ברצותו שיתקבלו בזכות עצמם, אך עדיין רצה להשתתף ולהביע את הערכתו. והתקשר אל העדים,

בוקר שלמחרת השבע ברכות' האחרון, קם שמחה ברוך, אשר מעתה יכונה בשם 'הרב ר' שמחה ברוך', השכם בבוקר לתפילת שחרית כוותיקין עם הנץ החמה. צדיקים אין להם מנוחה בעולם הזה, ותיכף עם תום שבעת ימי המשטה, ידע כי יהיה עליו לעמוד עוד היום בכור הבחינה. לשאת ולתת בלימוד בעומק עיונה של סוגיה נכבדה עם ראש כולל מפורסם, אליו חפץ להתקבל, כולל לאברכים מצוינים בני גילו שעמלו במשך שעות רבות בכל יום על רכישת מסכתות שלמות על בוריין.

את המסירות לחיים של תורה, קיבל הרב ר' שמחה ברוך חתן דגן, בבית הוריו שיחיו. אביו הגאון ראש הישיבה, ר' משה דוד שליט"א, היה סמל ומופת לשקידה, יגיעה וידיעה. הוא עודד את בניו מצעירותם ללכת בדרכו, להיות דברי תורה מחודדים ומזומנים בפיהם להשיב לכל אדם מיד כאשר יישאלו. כך למדו בשנותיהם בישיבה, וכך קיוו להמשיך ללמוד בכולל האברכים. ואכן, מיד לאחר תפילת שחרית נרגשת, חזר האברך הצעיר לביתו ובעודו לוגם ספל קפה מהביל של שחרית, שב וערך לנגד עיני רוחו את בניינה של סוגיה זו, שבה בחר לשוטט בארוכה וברחבה עם הגאון ראש הכולל שליט"א, בתקווה שיקבל אותו תחת חסותו לשנים הקרובות.

נותרו עוד כשעתיים לשעת המבחן הנקובה, ועיניו של ר' שמחה ברוך נחתו על שטר הכתובה הטרי, שנתון היה מגולגל בקצה ארון הספרים החדש, עוד לא נקבע לו מקום מוצנע ושמור. כמבלי משים, כבר היה השטר אחוז בין אצבעותיו, פתוח, והוא קורא בו כזקן וכרגיל, מחקה מבלי משים את דודו הנכבד, אף הוא ראש ישיבה, שהקריא את שטר הכתובה תחת חופתו לפני כשבוע. תוך כדי קריאה, אחזתו תדהמה. כמו משום מקום, ניתוסף ייחוס חשוב לבני משפחתו, כשלא שמו של אביו נוסף הכינוי: הרב ר' משה דוד 'הלוי'. לא פחות ולא יותר. יודע היה כי לא לויים ולא בני לויים הם. ואף שלא ידע מנין צצה 'שגרת לשון' משונה זו ומה פשרה, ידע לבטח כי נפלה בשטר הכתובה שלו טעות. אולי היא טעות חמורה, הפוסלת את הכתובה. והכתובת הראויה לביורו שאלה זו, היא חדר לימודו של אביו, ראש הישיבה הנערץ, היודע בטיב גיטין וקידושין.

אותה שעה מוקדמת, נתון היה אביו בשיחה לילית עם הוריו שחזרו לים. מיד עם תום אירועי החתונה, חזרו ההורים המבוגרים אל ביתם שבארצות הברית והבן המכבד את הוריו שוחח עמם על דא ועל הא וכמובן לא העלה על דעתו אפילו לבדוק באותה שעה מי ומי ב'ממתניה'. על אחת כמה וכמה שלא יעבור. כשסיים את השיחה והתקשר לשמוע כיצד יוכל להיות לעזר לבנו הצעיר בצעדיו הראשונים בכיבולי חיי המעשה, ענתה לו כלתו הצעירה שדיווחה כי כבר יצא מן הבית וישוּב רק בצהריים.

משאירים את השטר המקורי וכותב לו 'שובר' המאשר שחלק מהחוב נפרע. למרות שכתיבת שובר מקשה על הלווה שיצטרך מעכשיו לשמור שלא יאבד השובר, כי אם יאבד, יוכל המלווה לחזור ולגבות ממנו את מלוא הסכום, סבר רבי יוסי שמאחר ש'עבד לוה לאיש מלווה', אנו מעדיפים להטריח את הלווה בשמירת השטר ולא את המלווה בכתיבת שטר מלווה חדש, ומשאירים ביד המלווה את השטר הראשון בו מוזכר כל החוב, גם כדי להלחיץ את הלווה להמיר ולשלם את כל החוב שמא יאבד את השובר ונמצא מפסיד.

רב הונא אמר רב התקשה בשיטת רבי יהודה שהעדים כותבים שטר חדש מזמן ראשון, שהרי אין מדובר בסתם שטר חוב חדש על הסכום המוקטן, שכן השטר החדש אמור לשמר את שיעבוד הנכסים שהיה בשטר הישן מתאריך הכתוב המקורי. אם כן, חייבת להיות זו עדות חדשה של אותם עדים על החוב המקורי, רק בסכום מופחת, לאור העובדה שחלק מהסכום כבר נפרע. ואם כן, איך יכולים השליחים לכתוב את השטר השני, הרי כיוון שקיימו את שליחותם במלואה בכתיבת השטר הראשון, הסתיימה שליחותם ומי נתן להם כוח לשוב ולכתוב שטר אחר בלי מינוי מחדש, וגם אם יתן להם כעת הלווה מינוי מחדש, הרי המינוי החדש הוא מזמן שני ולא יועיל לשעבד את הנכסים מזמן ראשון. ולכן דעת רב הונא אמר רב, שרבנן חולקים על רבי יהודה, ולשיטתם וכן ההלכה, רק בית דין אלימי לאפוקי ממונא, ורק הם רשאים לכתוב את השטר החדש עם שיעבוד מזמן ראשון. מדברי הגמרא הללו עולה, שעדים שנצטוו לכתוב שטר ועברו לזנוח השטר אינם יכולים לשוב ולחזור ולכתוב שנית, שכן פקעה שליחותם עם השלמתה.

עיקרון זה אמור להיות תקף לגבי כל סוגי השטרות הנכתבים ונשלחים בידי עדים ולכן עלתה השאלה (גיטין סג): כאשר בעל אחד ציווה שני עדים לכתוב גט לאשתו. שם האישה היה 'נפאתה', אך העדים טעו בשמה וכתבו 'נפאתה'. כשהתבררה הטעות, ביקשו העדים לתקן את טעותם ולכתוב גט חדש, ועל כך טען רב יצחק בר שמואל בר מרתא את היסוד של רב, שמאחר שהעדים כבר עשו את שליחותם, פקעה שליחותם ושוב אינם יכולים לחזור ולכתוב גט חדש בלי מינוי מחדש. ומאחר שהשליחות המקורית בוצעה בגט פסול, אין האשה מגורשת.

לעומתו טען רב שאין הדברים שווים, שהרי כאן הבעל מינה אותם לכתוב גט כשר ולתת לאשתו, ומאחר שמה שהם כתבו בפועל אינו גט, אלא משול הוא לחתיכת חרס ('חספא בעלמא'). נמצא שכלל לא קיימו עדיין את שליחותו המקורית של הבעל ועדיין היא מוטלת לפתחם, ולכן הם יכולים לחזור ולכתוב גט, הפעם עם השוה הנכון, ולמסרו אותו לאשה על מנת לגרשה. רב נחמן הוסיף בעניין זה, שמאחר ששליחות הבעל כללה גם את מסירת הגט לאשה, היא אינה פוקעת עד השלמת כל חלקי השליחות. ולכן גם אם כתבו גט כשר אלא שאבד לפני המסירה לאשה, עדיין הם שלוחי הבעל ויכולים לחזור ולכתוב גט חדש ולמסרו לאשה.

רבא הוסיף להסתפק לאור זאת, מה הדין במקרה שבו הבעל חילק את מעשה הגירושין, הורה לעדים לכתוב גט ולמסרו לשליח אחר שיוליכו לידי האשה והגט אבד בידי השליח, האם במקרה כזה אנו אומרים ששליחותם של העדים כבר הסתיימה עם מסירת הגט לידי השליח, ואם נפסל השטר או אבד ביד השליח אינם יכולים עוד לחזור ולכתוב בלי מינוי מחדש גט חדש, או שמינוי השליח הנוסף נועד רק להקל על העדים כותבי הגט, אך שליחותם תושלם רק עם מסירת הגט לידי האשה ולכן יכולים לחזור ולכתוב גט חדש כל עוד לא הגיע הגט לידיה.

מכל הנלמד עד כה עולה שרק כאשר ביצעו העדים את שליחותם במלואה וכתיבנה, הושלמה שליחותם ופקעה כוחם לשוב ולפעול בשם המשלח. ואילו אם לא הושלמה השליחות, כגון שנכתב השטר שלא בכשרות, יכולים לחזור ולכתוב שטר חדש מכה המינוי הראשון.

ב. האם יש הבדל בין גט לשאר שטרות

וכן מצינו לרבותינו הראשונים שנקטו להלכה ולמעשה להכשיר כתיבת שטר חדש בידי העדים באופן שלא נשלמה שליחותם. בשו"ת הרא"ש (כלל סח סימן לא) פסק לגבי סופר שטעה בשמות הלווה או המלווה או בסכום הנקוב בשטר או בזמן הפרעון והעדים חתמו על השטר השגוי, שוודאי יכולים לחזור מכה אותה שליחות ולכתוב שטר חדש, שכן בכתיבת השטר הראשון לא עשו כלל שליחותם, אלא קורעים את השטר הראשון וכותבים אחר תחתיו.

ובנמוקי יוסף (בבא בתרא עט. מדה"ר ד"ה גרסינן) כתב בשם הר"ר יצחק הלוי ז"ל שדנים את שליחות שני העדים כייחידה אחת, ולכן אף אם אחד מהם חתם על השטר בתכלית הכשרות ואחר כך אבד השטר, יכולים שניהם לחזור ולכתוב שטר חדש, ואין אומרים לגבי האחד שחתם בכשרות שכבר נסתיימה שליחותו ובטלה לה.

והר"ן (גיטין כט. מדה"ר ד"ה אלא) מוסיף ואומר שבכל השטרות נכדי לחול צריכים גם להינתן ליד המקבל וכגון שטר קנין או גט אשה, השליחות כוללת גם את הנתינה, ולכן גם אם כתבו את השטר בכשרות, אלא שאבד לפני שהגיע לידי המקבל, חוזרים וכותבים שטר חדש מכה אותה שליחות. ודווקא בשטרי ראה שנשלם חלות השטר והשעבוד מעת כתיבתו גם אם הוא לא נמסר אחר כך לידי המלווה או הקונה, בכתיבת השטר סימנו את שליחותם, ושוב אינם יכולים לכתוב שטר אחר.

ואולם, הרשב"א (שו"ת חלק ג סימן יב) מבאר את האמור בגמרא שהבאנו לעיל באותו אדם שגירש את אשתו ששמה נפאתה, שדעת רב יצחק בר שמואל בר מרתא בשם רב שכיון שכתבו פעם אחת כבר עשו שליחותם, הוא דין מיוחד בגט, שנלמד מהכתוב (דברים כד א) 'וכתב לה' שלמדנו ממנו שצריכים שכל פרט בגט יהיה על פי הבעל 'עד שיאמר לסופר כתוב ולעדים חתמו'. אבל בשאר שטרות של ראה וכגון שטר מתנה או הרשאה ודאי מספיקה גילוי דעת אחת לכתיבת השטר, כדי לאפשר לעדים לחזור ולכתוב כמה פעמים, שהרי אין השטר אלא לראיה בעלמא ואין השטר החדש או הנוסף מחייב את הנותן או את המרשה, מה שאין כן בגט אשה, שאין די בגילוי דעתו שהוא מסכים לכתיבת גט, וצריכים שליחות מהבעל לכתיבת הגט. גם בשטר מכירה או הלוואה שיש בו שיעבוד נכסים, כל פעם שכותבים שטר חדש משעבדים את הנכסים מחדש, ולכן אין לכתוב אפילו מזמן שני בלי שליחות מחדשת של המוכר או הלווה, אבל בשטר ראה שאין בו שיעבוד די בגילוי דעת בעל הבית כדי לכתוב כמה פעמים.

ג. פלוגת הרמ"א והש"ך

והנה, בעוד הבית יוסף (חו"מ סימן מט סעיף ח) מביא את דברי הר"ן להלכה וקובע שבכל שטר שאינו של קנין, ברגע שנעשה בכשרות פוקעת השליחות ואי אפשר לחזור ולכתוב מחדש הדרכי משה על אתר מעיר שהדבר שנוי במחלוקת ראשונים ולדעת הרשב"א רק לגבי גט נאמר דין זה שפקעה שליחותם, אבל בכל שטר אחר שאין בו שיעבוד נכסים, מאחר שכבר גילה דעתו שניחא

ליה בכתיבת השטר, גם אם נעשה בכשרות, יכולים לחזור ולכתוב מחדש אם התעורר צורך כלשהו.

וכך הוא בשולחן ערוך (סימן מט סעיף ו), המהביר פוסק שבמקרים של טעות הפוסלת את השטר יכולים העדים לחזור ולכתוב שטר אחר תחתיו. והרמ"א כותב תחילה את חידוש הר"ן בשם יש אומרים שאפילו כשהשטר כשר, בשטר קניין שחלות השטר הוא דווקא במסירה יכולים העדים לחזור ולכתוב שטר חדש כל שלא נמסר עדיין ליעדו. ושוב כתב את דעת הרשב"א בשם יש אומרים, שבשאר שטרות (מלבד גט) אין אומרים כלל שכבר עשו העדים שליחותם. וכן ביאר הסמ"ע (סקי"ב) את דברי היש אומרים, שהיינו שיטת הרשב"א שהבאנו, שרק בגט יש דין מיוחד של 'וכתב-ונתן' שצריך מינוי שליחות מיוחד. אך בכל שאר השטרות שאין בהם שיעבוד נכסים המינוי אינו מוגבל ויכולים לחזור ולכתוב שטר חדש ומתוקן אף אם השטר הראשון לא היה פסול מעיקר הדין.

ואולם הש"ך (סק"ט) חולק בזה, ולדעתו הרשב"א אינו חולק כלל על הר"ן. ולא החריג הרשב"א אלא שטר מכה שלא באחריות ושטר מתנה, ששם מאחר שטר שיעבדים בשטר, די בגילוי דעת לכתיבה אחת כדי לכתוב גם כמה פעמים. אבל בשטר מכה באחריות ובשטר הלוואה שיש בהם שיעבודים, הם תלויים במינוי וציווי המתחייב, ולכן אחרי שכתבו פעם אחת נסתיימה שליחותם ושוב אינם יכולים לחזור ולכתוב גם להרשב"א. ובשטר מתנה ובשטר מכה שלא באחריות גם הר"ן מודה להרשב"א שדי בגילוי דעת אחת כדי לכתוב כמה פעמים, ודווקא בגט אשה צריכים שליחות לכל פעם ופעם. [אמנם שיטת הרמ"א היא כי מאחר והר"ן כתב לחלק בין גט אשה לשאר שטרות וכתב רק על שטרי קנין שאין צריכים בהם שליחות חוזרת, נראה ששאר כל השטרות אפילו אין בהם שיעבוד נכסים צריכים שליחות מחדשת (ועוד בכיבוד הרמ"א ראו בתומים (סק"ד) ובנתיבות (סק"ד) ובביאור הגר"א (סקי"ד)].

הש"ך מוכיח את דעתו לא רק מדברי הגמרא (בבא בתרא שם) במי שפרע מקצת חובו שדווקא בית דין כותבין לו שטר חדש כי בכוחם להפקיע ממון ולא עדים, והקשו על כך מדברי רב שאמר שעדים כותבים אפילו עשרה שטרות על שדה אחת ותיצרו שדברי רב אמורים דווקא בשטר מתנה או בשטר מכה שאין בו אחריות. וממוצא הדברים אנו למדים שבשטר הלוואה הדומה לשטר מכה באחריות שבשניהם השטר יוצר שיעבוד נכסים, אין העדים יכולים לחזור ולכתוב שטר בלי מינוי מיוחד לשם כך. אלא גם מדברי הרשב"א עצמו בתשובה הבאה (חלק ג סימן יג) שם התיר הרשב"א בשל טעות העדים, לחזור ולכתוב שטר חדש, ומבואר מתוך הדברים שהסיבה שהם יכולים לחזור ולכתוב היא דווקא בגלל הטעות שפסלה את השטר המקורי ונמצא שעדיין לא עשו שליחותם. אבל היכן שעשו שליחותם מודה גם הרשב"א שאין בכוחם לחזור ולכתוב שטר אחר על סמך הציווי הראשון.

נמצא שכאשר השטר או הכתובה שיש בהם שיעבוד נכסים נעשו כדינם, אין העדים יכולים לחזור ולכתוב שטר אחר בלי ציווי מחדש לכתיבה זו, ואין חילוק שיעבוד נכסים, ורק במקרה שבו נפסלו השטרות, נמצא שעדיין לא עשו שליחותם ולכן יכולים לחזור ולכתוב שטר כדיון.

המשך הדין והיוצא להלכה נביא בע"ה ובס"ד בשבוע הבא

